

**ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE CRAÏOVA  
ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA**

---

**ANALELE UNIVERSITĂȚII  
DIN CRAIOVA**

**SERIA COMUNICARE. MEDIA**



**ANUL II, Nr. 1-2, 2012**

---



**EDITURA UNIVERSITARIA**

ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE CRAÏOVA  
13, rue Al. I. Cuza  
ROUMANIE

---

On fait des échanges de publications avec les  
institutions similaires du pays et de l'étranger.

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA  
13, Al. I. Cuza Street  
ROMANIA

---

We exchange publications with similar institutions of  
our country and from abroad.

**COLEGIUL DE REDACȚIE**

Răzvan TEODORESCU, *Universitatea din București, România*  
Mihai CIMPOI, *Academia Republicii Moldova, Academia Română*  
Vasile MACOVICIUC, *Academia de Științe Economice, București*  
Noemi MARIN, *Florida Atlantic University, SUA*  
Ruth OREN, *Universitatea din Haifa, Israel*  
Nicolae PANEA, *Universitatea din Craiova, România*  
Marian PETCU, *Universitatea din București, România*  
Dobrinka PIECHEVA, *Universitatea din Sofia, Bulgaria*  
Ilie RAD, *Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj – Napoca, România*  
Daniel RAICHVARG, *Université de Bourgogne, Dijon, France*  
Henry STECK, *Department of Political Science, SUNY Cortland, SUA*  
Laurențiu ȘOITU, *Universitatea Al.I.Cuza, Iași, România*  
Cristiana TEODORESCU, *Universitatea din Craiova, România*  
Luis VERES, *Universidad de Valencia Facultad de Filología, Traducción y Comunicación*  
*Departamento de Teoría de los Lenguajes, Spania*

Gabriela RUSU-PĂȘĂRIN – *Director*  
Ștefan VLĂDUȚESCU – *Redactor șef*  
Mihaela POPESCU – *Secretar de redacție*  
Mihaela MARCU – *Responsabil de număr: nr. 1-2(2012)*

*Redactori:*

Alina ȚENESCU (limba română)  
Gabriela SCURTU (limba franceză)  
Andreea BRATU (limba engleză)

Aurelia FLOREA – *Website*  
Cristina BĂLOSU – *Tehnoredactor*

**ISSN 2247 – 1499 ISSN-L = 2247 – 1499**

# COMUNICAREA INTERUMANĂ. CONSIDERAȚII ANTROPOLOGICE<sup>1</sup>

**Acad. Constantin BĂLĂCEANU STOLNICI**  
**balaceanusc@yahoo.com**

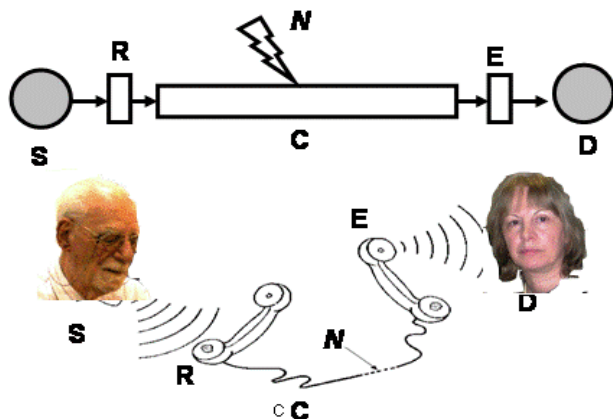
Unul din cele mai importante aspecte ale vieții umane este dat de extrem de complexul și performant sistem de comunicare de care dispune, grație căruia viața socială a speciei noastre a căpătat amploarea pe care o are și grație căruia cultura a fost posibilă. Comunicarea interumană mijlocește un tip de legături între oameni, unic pe planeta noastră (în general reciprocă).

Comunicarea implică un schimb de informații care presupune un schimb de semnale, aparținând unui repertoriu comun cunoscut de cel ce emite informațiile (sursa) și de cel ce le primește (destinatarul), semnale organizate potrivit unor anumite reguli și ele comune. În cazul comunicării interumane, se transmit semnale organizate în mesaje iar prin aceste mesaje se transmit idei sau concepte, opinii, trăiri mai mult sau mai puțin complexe sau percepții (experimentări senzitivo-senzoriale).

Pentru aceasta este nevoie de un sistem de comunicare care cuprinde prin definiție un emițător sau o sursă de semnale (S), un destinatar (D) și, între ele, un canal de comunicare (C). Asupra canalului, în sistemele reale acționează perturbații sau zgomote (N). În general, la intrarea în canal se află un traducător de intrare sau receptor (R), iar la ieșirea din canal un traducător de ieșire sau emițător (E).

---

<sup>1</sup>Această prezentare este o prelucrare și actualizare a capitolului despre comunicarea interumană pe care l-am scris pentru monografia Antropologia între Știință și Cultură (C. Bălăceanu Stolnici, C. Glavce, M. Bereescu și A. Borosan), Editura Prouniversitaria, București, 2011.



### Sistem de comunicare

(S=sursă, D=destinatar, C=canal de transmisiune, R= traductor de intrare sau receptor, E= traductor de ieșire sau efector, N= zgomot sau perturbații)

Aspectul esențial al unei comunicări interumane, cel care interesează în primul rând pe un antropolog, este faptul că această comunicare conține o semnificație (spune ceva despre ceva), are un sens. Semnificațiile mesajelor definesc planul paradigmatic al comunicării (Jacobson R., 1971-1985). Ele sunt independente de suportul lingvistic. Ele rămân invariante dacă sunt exprimate corect în diferite limbi (ceea ce justifică traducerile) Aceasta presupune că în condiții ideale relația dintre semnificație și vehiculul ei (semnificantul) trebuie să fie biunivocă și precisă fără echivocuri. Din păcate acest deziderat este doar ideal. În realitate această relație are unele ambiguități sau imprecizii. Așa apar omonimiile și sinonimiile, deoarece limbajele naturale dispun de coduri degenerate.

Cuminicarea reciprocă a semnificațiilor nu este posibilă decât odată cu conștientizarea faptului că „celălalt” dispune de o activitate cognitivă asemănătoare. Acest lucru definește ceea ce a fost denumit „Theory of Mind”. Ea presupune că în ciuda faptului că nu putem cunoaște ce se petrece în conștiința unei alte persoane, cu toții suntem convinși că are trăiri asemănătoare (percepții, stări emoționale, motivații, credințe, cunoștințe asemănătoare). Ea este determinată de mecanisme înnăscute care însă sunt cizelate și perfecționate de viața în mediul sociocultural ambiant (prin factori epigenetici, ca învățarea sau imitarea) (Premak D.G., Woodruff G., 1978, p. 515-528).

Suportul neurobiologic al acestui proces mintal se află în urma unor cercetări bazate pe tomografii cu emisiune de electroni (PET) în porțiunea medială a lobului prefrontal, și în jurul șanțului temporal posterior, în precuneus și în complexul amigdala-lob temporal (Gallagher and Frith,

2003, p. 77-83). Sunt cercetări care par să dovedească faptul că și unele animale au o formă de Theory of Mind.

În analiza comunicării interumane trebuie să luăm în considerare intenționalitatea celui care emite comunicarea (mesajul). Aceasta depinde de motivația celui ce emite mesajul. De aceea, comunicarea interumană face parte din comportament.

Omul comunică având un anumit scop ca, de exemplu, să obțină un anumit efect asupra interlocutorul său (îi sporește tezaurul de cunoștințe, îi modifică starea afectivă, determină o ripostă comportamentală etc.). Scopul (intenția) unei comunicări definește planul pragmatic al acesteia.

În comunicarea interumană foarte importante sunt efectele obținute care depind de motivația interlocutorului. Dacă destinatarul nu este motivat să recepționeze mesajul acesta nu-și mai poate îndeplini scopul: *Vox clamavit in desertum*.

Planul pragmatic ocupă o poziție centrală în cadrul antropologiei limbajului și al psiholingvisticeii.

Comunicarea interumană se face prin limbajele oral și scris ce formează așa numita comunicare verbală (prin cuvinte și sintagme) dar și prin comunicare nonverbală ca limbajul corpului (mimică, atitudine corporală, gesturi, contact vizual ș.a.). La acestea se adaugă informațiile transmise prin caracteristicile vocii și modularea tonului vocii.

Toate aceste comunicări au un suport material (sunete, elemente grafice, gesturi etc.). Orice tip de stimuli recepționați de organele de simț pot fi suportul material al unei comunicări interumane. Deoarece în majoritatea cazurilor cei ce comunică între ei se află la o oarecare distanță unul de celălalt, simțurile cele mai folosite sunt cele ce sunt mijlocite de telereceptori și anume de auz și vedere (mirosul fiind utilizat infinit mai puțin de specia noastră). Aceste elemente materiale fizice sau chimice formează suportul material al mesajului sau planul său energetic-material.

Elementele materiale care suportă un mesaj sunt în prealabil organizate cu ajutorul unei limbi (limbaj). Aceasta este – cum susținea deja Aristotel - un sistem de simboluri cu care poate fi reprezentată lumea și experiențele noastre așa cum se reflectă în conștiința noastră.

O limbă este un sistem care generează cuvinte și sintagme. Pentru aceasta dispune de un repertoriu finit de elemente (foneme, grafeme sau litere și cifre etc.) care constituie alfabetul limbii respective (atomii săi). În limbile naturale numărul fonemelor este de circa 25-30 pentru toate limbile. Aceste elemente sunt combinate în succesiuni catenare (în timp în mesajele orale, spațiale liniare, în cele grafice) prin niște reguli care definesc gramatica respectivă. Aceasta generează, în primul rând, un repertoriu de cuvinte care nu este finit și care formează dicționarul limbii respective (un om cultivat

ajunge să memoreze peste 60000 de cuvinte). Urmează succesiuni de cuvinte care formează sintagme (exemplu: propoziții, fraze) (complexele macromoleculare). Regulile de construire a sintagmelor definesc sintaxa limbii respective.

Un progres mare în cunoașterea comunicării în general și a celei interumane a fost realizat prin modelarea matematică a gramaticilor. Cel mai important model este cel al gramaticilor generative (Chomsky N., 1975, 2001). Există însă și alte modele ca cele categoriale, transformaționale sau proiective.

Se poate demonstra echivalența unei gramatici generative cu un automat finit, de tip Turing (Turing A., 1936) care „fabrică” sintagme aparținând unei limbi date folosind un alfabet sau dicționar și un set de norme gramaticale (sintactice). Numai că acest automat „fabrică” sintagme corecte din punct de vedere lingvistic, dar care pot să nu aibă nici o semnificație („context-freegrammar”). Sunt fraze construite corect cu cuvinte corecte dar care pot să aibă sau nu un sens.

De exemplu, *Triunghiul este o pasăre care se topește prin discursurile catalitice ale unui cașcaval demențial* este o sintagmă gramatical corectă a limbii române, dar total absurdă.

Un sistem care generează astfel de sintagme trăncănește fraze perfecte din punct de vedere lexic și gramatical, dar fără să aibă neapărat semnificații.

Structura lingvistică a unui mesaj definește planul sintagmatic al unui mesaj (comunicări).

Orice mesaj generat de o limbă are o anumită distribuție statistică a elementelor (foneme, litere) sau cuvintelor care permite atașarea câte unei probabilități acestor componente ale sale. În felul acesta, se poate vorbi de un plan statistic sau probabilistic al unui mesaj. Acesta depinde de caracterul probabilistic regulat al gramaticilor respective. Unele mesaje sunt generate de un model markovian ascuns (Marcus K.). Se pot astfel considera sintagmele drept structuri stochastice.

Fiecare limbă este caracterizată printr-o distribuție statistică proprie a fonemelor. Această caracteristică este conștientizată într-un anumit fel de creierul uman. Foarte multe persoane, ascultând o limbă pe care nu o înțeleg, pot preciza totuși că este vorba de o limbă slavă, de una germanică, de o limbă latină sau de limba maghiară. Această recunoaștere se bazează pe structura sonoră a sintagmelor respective, iar această structură sonoră este determinată de distribuția statistică a vocalelor și consonantelor.

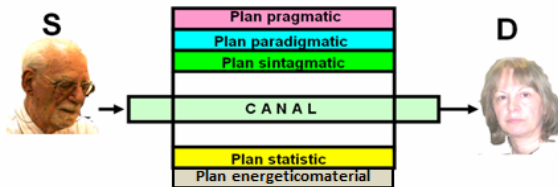
Tot structura probabilistică a mesajelor permite și un alt demers, acela al teoriei informației, așa cum a fost formulată de Claude Shannon (Shannon C., 1948, p.379–423, 623-656), pe baza unor cercetări a lui Hartley (Hartley R.V.L., 1928, p.535), teorie care stă la baza revoluției

informaționale pe care o trăim. Această teorie a permis și o abordare cantitativă pornind de la definirea conceptului de entropie informațională care a mai fost numită și cantitate de informație (un termen ambiguu, căci nu se referă ca informația semantică). Ea este exprimată de următoarea relație:

$$H = - \sum_{x \in X} p(x) \log p(x).$$

în care  $p(x)$  este probabilitatea semnalului (fonemului)  $x$  făcând parte din mulțimea  $X$  a semnalelor (fonemelor, literelor) semnalului considerat. Pentru motive de calcul logaritmare se face în bază de 2.

Pornind de la această noțiune s-a ajuns a se stabili unitățile de măsură ale informației. Dacă baza de logaritmare este 2 unitatea respectivă se numește bit, definită de J.W Tukey<sup>1</sup>. Este o unitate astăzi universal folosită de toți informaticienii.



### Planurile unui mesaj

Descrierea mesajelor cu cele cinci planuri amintite constituie nucleul central al abordării structuraliste a comunicării.

În cadrul acestei abordări problema relației dintre planul sintagmatic și semnificația lui (planul paradigmatic) este una din cele mai delicate. A fost pusă prima dată încă de Aristotel și apoi explicit de Ferdinand de Saussure (Saussure F., 1916, 2002), la începutul secolului al XX-lea. Ea nu este încă exhaustiv rezolvată. Grație acestei legături, mesajele - așa cum am mai spus - pot exprima simbolic realitățile lumii sau trăirile noastre.

Cuvintele, sintagmele sunt realități concrete (sonore, grafice etc.) care exprimă simbolic alte realități concrete. De exemplu, cuvântul *cal* format din trei foneme, se referă simbolic la animalul respectiv. Tot așa cuvintele pot să simbolizeze concepte abstracte (de ex. cel de infinit), numere sau idei (de ex. ideea de plăcere sau fericire). Aceste relații simbolice nu sunt cauzale, ci convenționale și se învață prin educație. Limba permite astfel realizarea unei lumi simbolice, paralele cu lumea reală, pe care o poate reflecta într-un anumit mod.

Nu trebuie să neglijăm că asupra tuturor sistemelor de comunicare reale, deci și în cazul celor umane, acționează în condiții reale perturbații

(zgomote) care, dacă depășesc o anumită limită, pot face comunicarea ininteligibilă. Fiabilitatea mesajelor depinde în mare măsură de amploarea perturbațiilor. Perturbațiile joacă rolul de semnale negative, iar calitatea unui mesaj este dată de raportul S/N dintre semnalele pozitive (S) și cele negative (N).

Una din particularitățile comunicării interumane este că mesajele transmise sau recepționate au un exces de elemente componente, mai ales de cuvinte. Doar în condiții cu totul excepționale și nenaturale oamenii comunică prin sintagme telegrafice. Acest exces sau redundanță asigură în primul rând fiabilitatea mesajelor în fața agresiunii perturbațiilor. Ele contribuie însă la personalizarea comunicărilor interumane care poartă, datorită lor, amprenta emițătorului (vorbitorului, scriitorului). Fiecare emițător uman introduce elementele redundante în funcție de personalitatea și cultura sa, de starea sa emoțională sau de scopul pe care-l urmărește. Fiecare are stilul său, ceea ce permite stabilirea unor tipologii ale comunicării, problemă majoră a antropologiei lingvistice. Buffon, încă din secolul al XVIII-lea, afirma: *Stilul este omul* (Buffon L., 1753).

Limbajul verbal are și o latură estetică la care elementele redundante contribuie esențial. Un mesaj vorbit sau scris poate fi urât, frumos sau foarte frumos. Acest aspect se realizează în trei planuri.

Primul plan este realizat la nivelul pronunțării sonore sau al caracteristicilor caligrafice ale scrisului.

Al doilea plan se referă la „muzicalitatea” sintagmelor. Orice scriitor, mai ales orice poet, caută în frazele pe care le creează să satisfacă și unele tendințe estetice ce caracterizează producțiile literare.

Al treilea plan se referă la conținutul semantic al mesajelor respective. Acest aspect stă la baza tuturor producțiilor literare care formează una din părțile cele mai de seamă ale culturii umane.

Din acest punct de vedere poezia ocupă un loc deosebit, căci în construcția textelor poetice criteriul estetic este dominant. Aspectele estetice ale comunicării interumane aparțin în special criticii literare

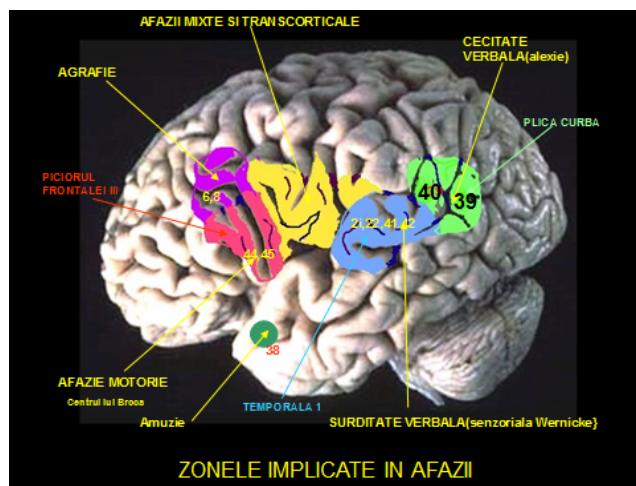
Acest formidabil instrument al omului, sistemul său de comunicare, există datorită modului de organizare a creierului uman, pe de o parte, a laringelui, faringelui, cavității bucale, limbii și mușchilor gurii, pe de altă parte. Cea mai mare contribuție o are encefalul uman prin existența asimetriei emisferelor cerebrale și a prezenței regiunilor specializate pentru limbaj din emisfera majoră (stânga la dreptaci sau dreapta la stângaci) unde se află o adevărată „mașină de comunicat” Ea ocupă o porțiune patulateră (P. Marie<sup>2</sup>) din scoarța cerebrală, care a fost precizată atât pe baza unor studii anatomoclinice, cât și a unor explorări cu tehnicile moderne (mai ales cele de imagistică).



Frontal, se situează în partea anterioară a operculului rolandic (câmp 4) și în piciorul celei de a treia frontale (Broca), în câmpul 44 și 45. Limita anterioară suie până în piciorul frontalei a doua (câmp 8 și 6).

Înapoi se întinde până în girul angular (câmp 39), iar inferior ocupă cea mai mare parte a primei circumvoluții temporale (câmp 21) și o parte din cea de a doua (câmp 22).

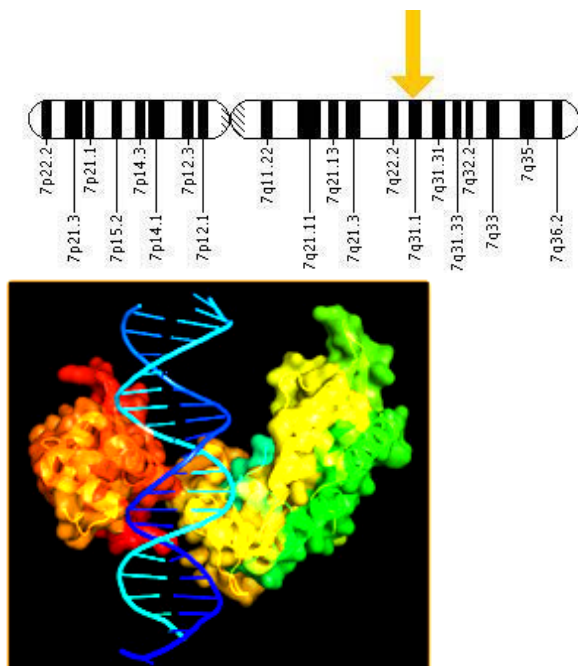
Tot patrulaterul este centrat de girusul supramarginal (câmp 40) și în profunzimea scizurii lui Sylvius, de insula lui Reil.



### Ariile corticale implicate în limbaj

Deși citoarhitectonica acestei regiuni este bine cunoscută încă de pe vremea lui Brodmann, toate eforturile făcute de științele creierului nu ne permit înțelegerea modului de funcționare, extrem de complex și de subtil, a acestei porțiuni a sistemului nervos central uman (Eccles J., 1994). Leziunile macroscopice afectând acest patrulater produc alterări ale comportamentului simbolic (alterări ale limbajului vorbit și scris), care se numesc afazii. Alterări mai fine produc tulburări ca dislexii, disgrafii, autism etc.

Toată această „mașină cerebrală” este construită pentru fiecare exemplar uman pe baza informației genetice (Cohen J., 2007). Numeroasele cercetări efectuate au precizat că aptitudinea de a comunica depinde de un ansamblu de gene în contextul cărora gena FOXP2 (Forkhead box protein P2) de pe brațul lung al cromozomului 7(7q31) este cea mai importantă (Vargha-Khadem F., Gadian D.G., Copp A., Mishkin M., 2005, p. 131–137). Ea face parte din grupul FOX de factori de transcripție și conține un domeniu ce se leagă de ADN.



### **Cromozomul 7 cu locația genei FOXP2<sup>3</sup> Gena FOXP2 fixată pe spirala ADN<sup>4</sup>**

Un rol l-ar avea și gena LRRTM1 (leucine-rich repeat transmembrane neuronal 1) situată pe brațul scurt al cromozomului 2(2p12)<sup>5</sup> care determină asimetria și tipul de asimetrie a emisferelor cerebrale.

Limbaajul articulat uman este rezultatul evoluției creierului Primatelor El apare la primele Homimide (Homo habilis și Homo Rudolfensis) acum 2,3-1,4 milioane de ani în Pleistocenul Gelasian. La acestea se găsește pe tabla internă a craniului amprenta „zonei limbajului” (Tobias P.V., 1971). Caracterul recent din punct de vedere filogenetic al acestei zone este confirmat și de faptul că, în ontogeneză, este ultima porțiune a scoarței cerebrale care se mielinizează (Flechsig P., 1920). Creierul lor de circa 600cm<sup>3</sup> este cu 50% mai mare decât al Australopitecilor, dar mai mic decât jumătate din cel al lui H sap sap. Apariția acestei „mașini de comunicat” ar putea fi rezultatul unei mutații Chomski poate chiar la nivelul genei FOXP2.

Evoluția speciilor și apoi cea embrionară individuală creează „mașina de comunicat” care este determinată genetic, dar nu și limbajele care sunt produse ale culturii ce trebuiesc create și învățate de fenotipurile umane.

Acest aspect a fost demonstrat printr-un experiment celebru realizat de împăratul Frederic II Hohenstauffen în secolul al XIII-lea d.H, descris de